
Zapisi

1.01
Prejeto 20. 2. 2001

UDK 940.547.2 - 055.2(430)

Silvija Kavčič*

Mlade Slovenke v mladinskem zaščitnem taborišču Uckermark ter po letu 1945 v Sloveniji**

IZVLEČEK

Avtorica na osnovi ustnih virov predstavlja način življenja v mladinskem zaščitnem taborišču Uckermark, ki je bil del nacističnega koncentracijskega taborišča Ravensbrück. Taborišče Uckermark je bilo postavljeno še pred letom 1942, prve Slovenke pa so bile vanj poslane v letih 1943/44. T.i. 'taboriščne gojenke' v Uckermarku so bile večinoma nekaj let mlajše od žensk v Ravensbrücku. Kot v osrednjem taborišču so tudi v Uckermarku izkoriščali delovno silo ujetnic, ki so jih ob tem nezadostno hranili in poniževali (pretepanje, samovoljne kazni, britje glave). Razprava predstavlja tudi organiziranost taboriščnic iz Ravensbrücka po drugi svetovni vojni v Sloveniji.

Ključne besede: druga svetovna vojna, koncentracijska taborišča, nasilje, mladina, ženske

ABSTRACT

YOUNG SLOVENE WOMEN IN 'THE UCKERMARK YOUTH PROTECTIVE CUSTODY CAMP' AND, AFTER 1945, IN SLOVENIA

On the basis of oral sources, in the absence of documentation, the author presents the life of the female prisoners in the Uckermark Youth Protective Custody Camp. This camp, which was built before 1942 as a part of the Nazi Ravensbrück concentration camp, saw the arrival of the first Slovene women in 1943 and 1944. Most of these women, cynically referred to as 'camp boarders', were a few years younger than those imprisoned at Ravensbrück. In both the Uckermark and the central Ravensbrück concentration camps, women were ill-treated and humiliated through beating, arbitrary punishment and shaving of hair, while being exploited as free labor and underfed. The author further presents the organization of the former camp prisoners after the Second World War in Slovenia.

Key words: Second World War, concentration camps, violence, youth, women

* Mag., štipendistka fundacije Heinrich Böll, DE-10997 Berlin, Cuurystr. 20 / SI-5274 Črni vrh nad Idrijo, Predgrize 24

** Ta sestavek je nastal v okviru raziskovalnega projekta "Življenjsko-zgodovinski intervjuji s preživeli slovenskimi internirankami ženskega koncentracijskega taborišča Ravensbrück", ki mi je bil omogočen s štipendijo berlinskega študentskega programa 'Ženske raziskave' ("Frauenforschung"). Za finančno podporo se zahvaljujem tudi Slovenski znanstveni fundaciji in Zvezi združenj borcev in udeležencev NOB iz Ljubljane.

V ženskem koncentracijskem taborišču Ravensbrück so bili zaprte ujetnice iz več kot 20 držav. Doslej je le približno znano, kako različni so bili pogoji za ujetnice posameznih narodnosti. Številčno najobsežnejša skupina Poljakinj je štela približno 50.000 žensk, katerih taboriščna zgodovina sega v leto 1939.¹ Bile so v povsem drugačnem položaju, kot npr. približno 2500-glava skupina slovenskih žensk, ki so v taborišče prihajale posamično šele od leta 1941 dalje.²

V tem prispevku se ukvarjam s specifičnim položajem slovenskih 'taboriščnih gojenk' v mladinskem zaščitnem taborišču Uckermark, katerih položaj se je popolnoma razlikoval od razmer, v kakršnih so se nahajale nemške 'taboriščne gojenke'. Razlogi za pripor slovenskih žensk so se v glavnem navezovali na osvobodilni boj proti nemškim, italijanskim in madžarskim okupacijskim silam. V času njihove internacije so bile nameščene ločeno od ostalih deklet, v t.i. posebnem bloku. Po vojni so imele v Sloveniji status nekdanjih političnih zapornic.

Med pisanjem tega članka sem se ukvarjala z naslednjimi vprašanji: lahko spomini preživelih slovenskih ujetnic res potrdijo, da je bilo mladinsko zaščitno taborišče Uckermark dejansko le "mladinsko zaščitno taborišče", katerega cilj naj bi bil vzgojen vpliv na t.i. taboriščne gojence? Uradni nacistični naziv je bil "Mladinsko zaščitno taborišče" ("Jugendschutzlager"). Po končani vojni je v obeh povojnih Nemčijah taborišče Uckermark podcenjevalno veljalo za navadno vzgojno taborišče. Se ga res ne da primerjati s taborišči, ki so z odobravanjem vzela v zakup smrt zaradi trajne podhranjenosti in ubijalskega prisilnega dela?³ Kakšne sledove je ujetništvo pustilo na preživelih? Če je bilo to taborišče res le vzgojno, ali ne bi morale biti tudi kasnejše posledice za tamkajšnje ujetnice bistveno drugačne od tistih, kakršne so utrpeli interniranci v ostalih koncentracijskih taboriščih?⁴

V zadnjih nekaj letih so raziskovalci in raziskovalke začeli gledati na nacistična koncentracijska taborišča z drugih zornih kotov in postavljati drugačna vprašanja. Zelo dober tovrsten primer je leta 1998 izdan zbornik Ulrich Herbert, Karin Orth in Christoph Dieckmann "Nacistična taborišča. Razvoj in struktura".⁵ Toda tudi ta publikacija ne zapolni vseh vrzeli, ki se pojavljajo pri raziskavah vprašanj glede ženskih ujetnic. Še zmeraj pa velja knjiga izdajatelja Clausa Füllberg-Stolberga "Ženske v koncentracijskih taboriščih Bergen-Belsen Ravensbrück" za posrečeno izjemo.⁶ Nadalje manjkajo tudi podrobnejše raziskave ostalih taborišč in njihovih zunanjih enot, ki bi posebej upoštevale položaj različnih narodnosti.

Pisni viri v zvezi s slovenskimi dekleti v taborišču Ravensbrück in njegovih zunanjih enotah so precej pomanjkljivi. Tematsko področje 'Slovenci in Slovenke v

¹ Monika Herzog, Bernhard Strel: Das Frauenkonzentrationslager Ravensbrück. v: Claus Füllberg-Stolberg, Martina Jung, Renate Riebe, Martina Scheitenberger (izd.): Frauen in Konzentrationslagern Bergen-Belsen Ravensbrück. Bremen 1994, str. 17-18.

² Erna Muser, Vida Zavrl (ur.): FKL : žensko koncentracijsko taborišče Ravensbrück. Ljubljana 1971, str. 43-44.

³ Prim. Wolfgang Sofsky: Die Ordnung des Terrors : das Konzentrationslager. Frankfurt am Main 1993; Gudrun Schwarz: Die nationalsozialistischen Lager. Frankfurt am Main/New York 1990.

⁴ Več o fizičnih in psihičnih posledicah internacije glej npr.: Dierk Jülich (izd.): Geschichte als Trauma. Für Hans Keilson, Gießen 1993 in W.G. Niederland: Folgen der Verfolgung : das Überlebens-Syndrom Seelenmord. Frankfurt am Main 1980.

⁵ Ulrich Herbert, Karin Orth in Christoph Dieckmann (izd.): Die national-sozialistischen Konzentrationslager, Entwicklung und Struktur. 2 zvezka, Göttingen, ponatis 1999.

⁶ Claus Füllberg-Stolberg, (izd.): Frauen in Konzentrationslagern Bergen-Belsen Ravensbrück. Bremen 1994.

nacističnih koncentracijskih taboriščih' je s strani zgodovinske znanosti praktično neraziskano.⁷ Obstajajo določene knjige s poročili očitvidcev; o taboriščih Auschwitz in Ravensbrück - v obeh je bila internirana večja skupina ujetnic - obstaja po en zbornik. Obe publikaciji sta v glavnem sestavljeni iz pisnih poročil očitvidcev, ki so jih sestavili in izdali nekdanji interniranci. V nemškem jeziku je bilo s strani avstrijskih znanstvenikov napisanih nekaj publikacij, ki upoštevajo položaj koroških Slovencev.⁸ V Sloveniji velja taborišče Uckermark kot sestavni del taboriščnega sistema Ravensbrück, zato so tudi vsa pisna poročila, ki sem jih uporabila, povzeta po zborniku o taborišču Ravensbrück.⁹

Zaradi pomanjkanja pisnih uporabljam tudi ustne vire. Najprej sem imela številne, delno tudi zasebne, pogovore z očitvidko dr. Stanko Krajnc Simoneti, v katerih sva se vedno znova pogovarjali o njenem ujetništvu v taborišču Uckermark. Posebej za ta sestavek sem opravila tudi intervju z gospo O. P.¹⁰ Kot vsi ostali moji intervjuji z ženskami, ki so bile zaprte v taborišču Ravensbrück ali eni izmed njegovih številnih zunanjih enot, je bil tudi ta življenjsko-zgodovinski in pripovedovalni intervju. Večinoma so se ti intervjuji odvijali na domovih prič in v slovenščini. Velika prednost tega je bila, da so bile ženske v okolju, katerega so navajene in da so se z menoj lahko pogovarjale v materinem jeziku. Občasno so si ženske v pomoč pripravile tudi zapiske. O. P. sem izbrala, ker je bila ena izmed prvih Slovenk v taborišču Uckermark. Ker pa so tako pisni kot tudi ustni spomini zmeraj zelo subjektivni in ker ima vsaka teh žensk svoj lasten pogled na čas v taborišču, se nisem omejila zgolj na ustno poročilo, temveč sem ga dopolnila z ostalimi pisnimi dokazi.

Položaj mladih Slovenk v mladinskem zaščitnem taborišču Uckermark

Čeprav je bilo taborišče Uckermark postavljeno že pred letom 1942, se je začela taboriščna zgodovina slovenskih 'taboriščnih gojenk' šele v letih 1943/44. Prve Slovenke so po izjavah moje sogovornice v intervjuju, (O. P.), v taborišče Uckermark prispele spomladi leta 1944.¹¹ Erna Muser v svoji zbirki opozarja, da

⁷ To dejstvo pove mnogo o slovenski povojni družbi, pri kateri je skoraj mitološki pogled na junaške boje partizanov postal državna doktrina. Partizanski boji so bili raziskani z veliko akribijo in v vseh etapah. Prav nasprotno pa se je godilo nekaterim nekdanjim taboriščnim ujetnikom, proti katerim je povojna oblast v letih 1947-48 vodila številne sodne procese. V t.i. dachauskih procesih jih je obsojala kot "zločince, vohune in saboterje" na doživljenjske ali dolgoletne zaporne kazni. Jens Reuter: Die 'Dachauer Prozesse' in Jugoslawien. Produkt des Stalinismus oder Justizirrtum?, v: Südosteuropa. Zeitschrift für Gegenwartforschung, 1984, št. 8, in v romanu Igorja Torkarja: Umiranje na obroke. Ljubljana 1996 (6., razširjena izdaja). Roman je bil preveden tudi v nemščino pod naslovom "Sterben auf Raten". Drava, Celovec 1991.

⁸ Karin Berger, Elisabeth Holzinger, Lotte Podgornik, Lisbeth N. Trallori: Ich gebe dir einen Mantel, daß du ihn in Freiheit tragen kannst. Widerstehen im KZ. Österreichische Frauen erzählen. Wien 1987; Helga Embacher, Margit Reiter: Partisanin aus christlicher Nächstenliebe? - Sloweninnen im KZ. V: Rudolf G. Adelt, Hans Hautmann (izd.): Arbeiterschaft und Nationalsozialismus in Österreich. Wien, Zürich 1990, str. 553-579.

⁹ Erna Muser, Vida Zavrl, nav. d.

¹⁰ Ime je anonimizirano zaradi upoštevanja varovanja osebnih podatkov.

¹¹ Intervjuja z O. P. 14. 7. 1999, hrani avtorica.

so prve koroške Slovenke tja prispele jeseni leta 1943, prvotno kot avstrijske državljanke.¹²

Večina mladih žensk je preživela nekaj časa v matičnem taborišču Ravensbrück. Trajanje njihovega bivanja se je gibalo od nekaj tednov izključno v oddelku za karanteno do nekaj mesecev bivanja v barakah. Pred tem so bile pripadnice, simpatizerke, sodelavke Osvobodilne fronte ali pa članice mladinske komunistične organizacije. Za vsaj eno v Italiji rojeno Slovenko je znano, da je bila, preden so jo zaprli, pripadnica neke partizanske enote.¹³ Deportirali pa so tudi družinske članice partizanov, aktivistov in funkcionarjev Osvobodilne fronte.¹⁴

Doslej še ni razčiščeno, zakaj so nekatera mladoletna dekleta poslali v koncentracijsko taborišče Uckermark, nekatera pa so ostala v Ravensbrücku. Germanie Tillion v svoji knjigi¹⁵ piše, da je vodstvo taborišča ta dekleta smatralo "primerna za ponemčenje"¹⁶ in so jih hoteli zaradi tega v taborišču Uckermark "prevzgojiti". Žal ne omenja vira svojih informacij.

Kot vse ujetnice, ki so jih na novo poslali v taborišče Uckermark, so tudi ta dekleta preživela nekaj časa v t.i. zbirnem bloku. Tudi čas bivanja v tem bloku je nihal, trajal je lahko tudi do šest mesecev. Samo v tem času so bile zaprte skupaj z ostalimi, večinoma nemškimi ujetnicami. Konec koncev so bile vse Slovenke predstavljene v t.i. posebni blok, imenovan tudi blok A. Skupno je bilo v letih 1944/45 v bloku A nastanjenih 41 deklet in mladih žensk slovenskega porekla.¹⁷ Skupaj z njimi sta bili tam zaprti še Poljakinji, Francozinja, Italijanka in vsaj dve Nemki.¹⁸

O motivih taboriščnega vodstva, da bi zaprli vse t.i. politične ujetnike¹⁹ v en blok, lahko le ugibamo. V pisnih poročilih se poudarja, da je bil ta blok "čistejši" od ostalih. Ta dekleta so pri vodstvu taborišča veljala tudi za bolj "delovna" in "moralno nepokvarjena", zato naj bi bilo potrebno, da jih zaščitijo pred vplivom "ostalih, nadvse pokvarjenih deklet". V nasprotju z moralno nepokvarjenostjo so paznice poudarjale "politično pokvarjenost" slovenskih deklet. Vedno znova so jim pridigale, da so "zapeljana mladina iz tistih krajev, ki so bili že nekdanj njihovi", da so "zastrupljene z banditskimi idejami in dejanji".²⁰

Strukturo slovenskih 'taboriščnih gojenk', starost, čas trajanja internacije in jetniške številke ponazarja seznam, ki so ga ženske sestavile leta 1981 in ga od takrat redno aktualizirale. Po tem seznamu povzemam naslednje informacije.

¹² Erna Muser, Vida Zavrl, nav. d., str. 39.

¹³ Žal je ta ženska umrla leta 1993, tako da nisem mogla z njo opraviti razgovora.

¹⁴ Tatjana Peče Belopavlovič, v: Erna Muser, Vida Zavrl, nav. d., str. 359.

¹⁵ Germaine Tillion: Frauenkonzentrationslager Ravensbrück. Lüneburg 1998.

¹⁶ Prav tam, str. 296.

¹⁷ Te podatke mi je dala Stanka Krajnc Simoneti med pogovorom julija 1999.

¹⁸ Stanka Krajnc Simoneti, v: Erna Muser, Vida Zavrl, nav. d., str. 366.

¹⁹ Med metodami za poniževanje ujetnic je bilo tudi dodeljevanje zaporniške številke in raznobarvnih trikotnih našitkov. V matičnem taborišču Ravensbrück so jetnice razdelili v pet jetniških kategorij, v taborišču Uckermark pa sta bili dve skupini, velika, t.i. skupina 'skrbniških varovank' in manjša skupina t.i. političnih ujetnic. V vseh taboriščih je bilo razvrščanje v jetniške kategorije samovoljno in mišljeno kot stigmatizacija ujetnic s strani taboriščnega vodstva. Glej: Bernhard Strebel: Die "Lagergesellschaft". Aspekte der Häftlingshierarchie und Gruppenbildung in Ravensbrück, v: Claus Füllberg-Stolberg i.dr., nav. d., str. 79.

²⁰ Tatjana Peče Belopavlovič, v: Erna Muser, Vida Zavrl, nav. d., str. 357.

Žal so rojstni podatki zabeleženi le za 28 od 41 žensk.²¹ Večina jih je bila rojenih v letih 1926-1928. To pomeni, da so bile leta 1944, ko so bile privedene v taborišče Uckermark, stare med 16 in 18 let. Vsaj ena izmed Slovenk je bila stara 19 in dve sta bili stari le 15 let. Ena izmed koroških Slovenk je bila stara 14 let. Le

polovica od 41 Slovenk se še spominja svoje zaporniške številke. Od predloženih številk jih je večina med 800 in 900. Na podlagi poročil očitno sem rekonstruirala naslednje: ženske s številkami med 600 in 700 so bile privedene v taborišče spomladi leta 1944, kot prve Slovenke iz Jugoslavije. V zgodnjem poletju leta 1944 privedena dekleta so že imela številke med 700 in 800. Poleti istega leta so bile verjetno podeljene številke med 800 in 1000. Že jeseni leta 1944 so ženske dobivale številke med 1000 in 1100. Pozimi v letih 1944/45 so bile dodeljene že številke nad 1200.

Tudi v ostali literaturi, ki se navezuje na taborišče Uckermark, poročajo o približno 1200 zaprtih mladih ženskah in dekletih.

Taboriščni vsakdan v deklinškem koncentracijskem taborišču Uckermark kot so ga doživljale mlade slovenske ženske

Skoraj vse slovenske 'taboriščne gojenke' so preživele krajši ali daljši čas v matičnem taborišču Ravensbrück. V vseh meni razpoložljivih poročilih je zato primerjava življenjskih pogojev v deklinškem koncentracijskem taborišču Uckermark in taborišču Ravensbrück v letih 1944/45 zelo pomembna tema.

Tatjana Peče Belopavlovič je v svojem poročilu poudarila, da so bili pogoji v taborišču Uckermark dosti bolj prijetni kot v taborišču Ravensbrück. Po njenem vtisu so bile barake v boljšem stanju, vsaka je imela svoj pograd, česar pa v Ravensbrücku leta 1944 niso imeli.²² Vse je bilo čistejše, tudi sanitarni objekti. Razmere so bile nasploh boljše kot v matičnem taborišču.²³ Čeprav je bil način vodenja enak, z jutranjimi in večernimi apeli in samovoljnimi kaznovanji, je manjše število jetnic botrovalo krajšim in s tem za jetnice manj napornim apelom.²⁴ Pozitivnejša ocena taborišča Uckermark Tatjane Peče Belopavlovič zelo verjetno temelji na dejstvu, da je bila večino časa razvrščena v manj intenzivne delovne brigade. Po določenem času dela v revirju je bila osebna hišna pomočnica vodje taborišča, kriminalistične svetovalke Toberenzove.

Sogovornica v intervjuju, O. P., ima svoj čas bivanja v taborišču Uckermark v povsem drugačnem spominu. Ker je bilo tam manj ujetnic, jih ni bilo samo lažje nadzorovati, ampak je bilo to nadzorovanje tudi obsežnejše. Spominja se, da je bilo kljub vsem grozotam zaradi tako velikega števila jetnic leta 1944 v taborišču Ravensbrück marsikaj lažje narediti brez vednosti vodstva taborišča. Ženske se je lahko skrilo, jih zaščitilo pred transporti v druga taborišča, vodje posameznih blo-

²¹ Devet od 41 Slovenk je medtem žal že umrlo in z njimi nisem mogla opraviti pogovora.

²² Tudi v ženskem koncentracijskem taborišču Ravensbrück so se pogoji spreminjali. Dolgoletne zapornice, kot je bila npr. Mara Čepič, poročajo, da so bili nekateri pogradi leta 1941 prevlečeni z modro belo karirasto posteljnino. Jeseni leta 1944 je bilo taborišče prenatrpano že do tolike mere, da je bil za veliko skupino madžarskih Judinj z otroki postavljen šotor, v katerem pa so bile razmere še neprimerno slabše, kot pa v prenapolnjenih barakah.

²³ Tatjana Peče Belopavlovič, v: Erna Muser, Vida Zavrl, nav. d., str. 356 sl.

²⁴ Prav tam, str. 356.

kov se je lahko podkupovalo, ženske so se lahko občasno obiskovale in se med seboj pogovarjale. V taborišču Uckermark je bilo to nemogoče. Zmeraj so bile pod nadzorom paznic, niso smele govoriti, že pri najtišji besedi je paznica začela tuliti "tišina!". S prepovedjo pogovarjanja je mučila ujetnice, mnogo se jih je zlomilo pod

velikim pritiskom, ker nikoli niso mogle izmenjati svojih misli in občutkov z drugimi.²⁵

Po njenem pripovedovanju je taboriščni vsakdan izgledal nekako takole: taboriščna sirena jih je zbudila med 4.30 in 5.00. Oblečene samo v kratke srajčke so se morale podati ven na jutranjo telovadbo, potem na umivanje in pospravljanje postelj. Ob 6.00 je bil zbor in razdelitev v posamezne delovne brigade. Vse se je dogajalo 'na žvižg', z vojaško disciplino in zelo veliko hitrostjo. Jutranja telovadba je izgledala tako, da so v vsakem vremenu tekli okoli barake in naredili nekaj vaj, kot npr. počepe itd. Če je le ena rekla "Uh, ist kalt",²⁶ je moral ves blok teči dodaten krog okoli barake. Dogajalo se je, da so ti kazenski krogi trajali tako dolgo, da so prišle celo prepozno na zajtrk.

Poveljevanje z žvižgi je bilo tudi v drugih poročilih občuteno kot zelo poniževalno. Silvija Prešeren Beg je v svojem poročilu napisala: "Ko si prestopila prag taborišča, si nehala biti človek. Postala si številka. Žvižgali so ti kot psu in vse je bilo dobro premišljeno in usmerjeno v to, da ti spodkopljejo voljo in samozavest."²⁷ Ta večni dril je pustil na ženskah dolgotrajne posledice. Silvija Prešeren Beg o tem piše: "V prvih tednih življenja v sprejemnem bloku sem se naučila žreti namesto jesti. Še dolga leta po tem se nisem mogla odvaditi takšnega načina prehranjevanja in pogosto sem se zaradi tega sramovala pred drugimi ljudmi."²⁸

Skupni aspekt v spominu vseh ujetnic je prvo, začetno obdobje v "delovni brigadi - pletilnici", kjer so morala dekleta plesti nogavice za nemško armado. Ta delovna brigada je bila za vsa dekleta prva postojanka v taborišču Uckermark. Tamkajšnja paznica je po pripovedovanju ujetnic spadala med najokrutnejše. O. P. pripoveduje v intervjuju na to temo naslednje: "Ta je bila najzlobnejša med vsemi. Pozimi je dekleta zaradi najmanjših prekrškov, za najtišjo besedo, dala postaviti pred odprto okno in politi s hladno vodo, tako da so jim oblačila zaradi mraza zmrznila na telesu. Ona sama je medtem sedela ob topli peči."²⁹

Te iste paznice, ki je bila že takrat starejša ženska - imena žal niso nikoli izvedele - se spominja tudi Stanka Krajnc Simoneti: "Ta ženska je bila strašansko grozna. Bila sem še čista novinka, s postrizenimi lasmi sem se počutila neskončno ponižana. Prosila sem jo, če lahko grem na stranišče. Rekla sem: 'Lagerzögling Nr. 798 bittet austreten zu dürfen.' ('Taboriščna gojenka št. 798 prosi, če lahko gre na stranišče.'). Tega mi ni dovolila in zato sem se podelala v hlače, kot dodano kazen pa ves dan nisem dobila nič za jesti."³⁰

²⁵ Intervjuja z O. P., hrani avtorica.

²⁶ Tudi v intervjuju se je izrazila v nemščini.

²⁷ Silvija Prešeren-Beg, v: Erna Muser, Vida Zavrl, nav. d., str. 373. Silvija Prešeren Beg je bila skupaj s Stanko Krajnc Simoneti leta 1997 v Fürstenberg/Ravensbrück-u, kjer se je kot pričevalka udeležila ženskega lezbičnega gradbenega kampa. Umrla je 22. 6. 1998.

²⁸ Prav tam, str. 371-372.

²⁹ Intervju z O. P., 14. 7. 1999, hrani avtorica.

³⁰ Citat iz intervjuja z Stanko Krajnc Simoneti, 10. 7. 1999.

Tudi druge paznice so ženskam ostale v slabem spominu, posebno pa namestnica vodje taborišča, ki so jo jetnice poimenovali 'štabni vodja'. Po informacijah, ki so jih dale ženske, je bila ona tista, ki je 'taboriščnim gojenkam' s psom in bičem vsilila z njene strani zaželeni vojaški dril. Ta štabna voditeljica je bila tudi tista, ki je

dekleta zmeraj zmerjala kot "Mistviecher, elendige" ("bedne mrhe"), kot "Banditen" ("bandite"), kot "unnütze Esser" ("nekoristne odžiralce hrane").³¹

Med intervjujem sem O. P. vprašala, kako so izgledale t.i. "vzgojne ure", o katerih sem mnogo prebrala v literaturi. Odgovorila mi je, da se spominja le na številnih žaljivk in nešteti delovnih brigad, ne more pa se spomniti ničesar, kar bi bilo povezano z vzgojo. Spominja se naslednjih delovnih brigad: delovna brigada - konj, delovna brigada - pisarna, delovna brigada - gospodinjstvo, delovna brigada - gradnja cest, delovna brigada - vagonet, delovna brigada - mah, zunanja delovna brigada, delovna brigada - Siemens, delovna brigada - reja angorskih kuncev itd.³² V zunanji delovni brigadi, kjer so dekleta pomagala kmetom pri poljskih opravilih in dobila vsaj sem ter tja spet kaj za jesti, so smela delati izključno nemška dekleta. Prav tako je bilo pri Siemensu.³³ Njej osebno se je v spomin najbolj vtisnilo delo v delovnih brigadah vagonet in reja angora kuncev. V brigadi vagonet je morala vagonete do vrha napolniti z zemljo, jih peljati po hribu navzdol in paziti, da ne iztirijo, saj so ji sicer grozili udarci. Povedala je, da si je pri tem delu nakopala trajne poškodbe hrbtenice. Glede menjave iz ene brigade v drugo ni bilo natančnih pravil. Predvideno je bilo, da bi naj vsako dekle šlo skozi vsako brigado. Toda telesno bolj naporne delovne brigade, kot npr. delovna brigada - vagonet, delovna brigada - mah in delovna brigada - izgradnja cest, so veljale kot kazenske brigade. Bolj priljubljene delovne brigade so bile pisarna in gospodinjstvo, ker so bile telesno manj naporne.

O. P. je povedala tudi, da je bila prehrana manj kot nezadostna; desetina majhnega hlebca in približno četrta litra kave, ki pa si je ni upala piti, saj sicer ne bi mogla sama določati, kdaj iti na potrebo. Kajti tudi odpravljanje na stranišče se je odvijalo na ukaz, ena za drugo, v eni vrsti, možnosti, da bi se prerinil naprej, ni bilo. Če se je katera v svoji stiski podelala v hlače, jo je čakal tepež in odvzem hrane.³⁴

Če je imelo katero dekle zdravstvene težave, jih ni upalo preveč očitno kazati. V navadi je bilo, da so hudo bolne jetnice pošiljali v Ravensbrück in kolikor so dekleta opazovala, se nobena od tam ni več vrnila.³⁵

Tako O. P., kakor tudi Tinka Ertl Trubič se spominjata, da sta v taborišču videli in zavohali dim ravensbrüškega krematorija.³⁶

³¹ Citat iz intervjuja z O. P., tudi med pogovorom v nemščini.

³² Prav tam; navajam oznake brigad, kakor se jih je spominjala O. P.

³³ V matičnem taborišču Ravensbrück je bila leta 1942 (o točnem mesecu obstajajo protislovni podatki) postavljena podružnična tovarna podjetja Siemens & Halske. Do leta 1944 je podjetje Siemens & Halske razširilo svoje obrate na 20 dvoran, od katerih je bila vsaka velika 675m². Glej: Ulrike Brandes, Claus Füllberg-Stolberg, Sylvia Kempe: Arbeit im KZ Ravensbrück. v: Claus Füllberg-Stolberg i. dr. (izd.) nav. d., str. 63-64. Po navedbah prič je moralo v času 1942-1945 za Siemens & Halske delati pribl. 340 slovenskih ujetnic.

³⁴ Intervju z O. P., hrani avtorica.

³⁵ Prav tam, tudi: Silvija Prešeren-Beg, nav. d., str. 374.

V poročilih, ki so mi na razpolago, sta omenjena dva poskusa pobega. Enkrat - točen trenutek ni omenjen - je vse taborišče pozno v noč stalo v kazenskem zboru, dokler niso našli pobeglih deklet. Obe sta bili grozno pretepeni in pogrizeni od psov. Eno izmed deklet je umrlo zaradi posledic zlorab.³⁷ Za božič leta 1944 je poskusilo pobegniti še eno dekle. Že po kratkem času so jo našli. Ko so jo sojetnice videle, je bila do nerazpoznavnosti pretepena in pogrizena od psov. Da bi odvrnile ostale jetnice od bega, so jo paznice privezale na kol, ob katerem je stala dva dni, dokler ni umrla.³⁸

Po poročilu Stanke Krajnc Simoneti je vodstvo taborišča konec marca 1945 evakuiralo približno 25-30 slovenskih 'taboriščnih gojenk'. Odpeljane so bile v smeri Hagenow, kjer so morale delati v oskrbovalnem skladišču za nemško armado. Stanka Krajnc Simoneti piše v svojem poročilu, da jo je ena izmed vodij taborišča v tem času osebno nagovorila, ali bi se bile Stanka in ostala dekleta pripravljene potegniti zanje, če bi naleteli na nasprotnike tretjega rajha. Konec koncev naj bi bila zmeraj dobro skrbela za dekleta. Stanka Krajnc Simoneti piše, da jo je ta pogovor zelo razburil, istočasno pa jo je navdalo določeno zadoščenje, in da je odgovorila, da njeni prošnji ne bo ustregla.³⁹ Nekaj dni kasneje so odšle proti Güstrowu, kjer se je njihova paznica od njih poslovila z govorom, naj bodo: "delavne in pridne, da se bodo one kmalu vrnile, zdaj pa da jih kliče führer na drugo dolžnost."⁴⁰ Ko so jih paznice zapustile, so bile zapornice poslane v 'normalen' zapor, in so morale delati na polju. Nekega dne so dobile civilna oblačila in odpustnice iz "Jugendschutzlagra".⁴¹

Tatjana Peče Belopavlovič piše, da je bila šele 27. aprila 1945 evakuirana proti Hamburgu. V zadnjih dneh je opazila, da so postajale paznice vedno prijaznejše. Nekatere med njimi so povsem naravnost izrazile pričakovanje, da jih bodo dekleta, s tem da bi jih označila kot svoje vzgojiteljice, ščitila pred zavezniki.⁴²

Skoraj vse slovenske "taboriščne gojenke" so prišle prej ali slej v zbirno taborišče v Neubrandenburg, od koder so jih potem v skupinah, ki so jih organizirali zavezniki, peljali v avgustu in septembru 1945 nazaj v Jugoslavijo.

Organiziranje Slovenk po letu 1945

Prva leta po koncu druge svetovne vojne je vsaka izmed 'taboriščnih gojenk' preživela na svoj način. Kakšne možnosti je katera imela, je bilo nenazadnje odvisno tudi od tega, na kakšne razmere je naletela doma. Ali so bili starši, bratje in sestre še živi? Je kmetija še stala? So bile možnosti za delo in bivanje? Nekatere ženske so se posvetile dokončanju svojega prisilno prekinjenega šolanja, druge so si ustvarile družine in iskale, tudi dolga leta brezuspešno, zaposlitev. Medsebojni stiki so v prvih letih ostali omejeni na osebno raven.

Septembra 1975, trideset let po njihovi osvoboditvi, je takratna predsednica slovenskega ravensbrüškega komiteja, Sonja Lapajne Oblak, organizirala prvo

³⁶ Prav tam, tudi: Tinka Ertl Trubič, v: Erna Muser, Vida Zavrl, nav. d., str. 364.

³⁷ Tinka Ertl Trubič, nav. d., str. 364.

³⁸ Silvija Prešeren-Beg, nav. d., str. 375.

³⁹ Stanka Krajnc Simoneti, nav. d., str. 367.

⁴⁰ Prav tam, str. 368.

⁴¹ Prav tam.

⁴² Tatjana Peče Belopavlovič, nav. d., str. 361.

veliko srečanje vseh nekdanjih ujetnic tega taborišča in vseh njegovih številnih zunanjih enot. Te velike prireditve, ki se je odvijala v Fiesi, se je udeležilo skoraj 800 žensk. Odmev je bil tako veličasten, da so ženske sklenile, da se bodo srečale vsaj vsakih pet let.⁴³

Ta prireditve je bila ključnega pomena za odločitev nekdanjih 'taboriščnih gojenk', da se bodo kot samostojna skupina redno srečevale. Na iniciativo neke koroške Slovenke so se srečale oktobra 1978 v koroški Železni Kapli (Eisenkappel). Naslednje srečanje je bilo leto kasneje v Mariboru. Vsa srečanja so bila enodnevna, v ospredju pa je bilo skupno bivanje v taborišču. Leta 1980 so se odpovedale ločenemu srečanju, namesto tega pa so se udeležile drugega večjega srečanja vseh preživelih Slovencev taborišča Ravensbrück v Medulinu pri Puli.

Leta 1981 je bilo srečanje v Ljubljani. Tam so se odločile sestaviti čim popolnejši in redno aktualiziran seznam vseh nekdanjih ujetnic, ki so bile v posebnem bloku taborišča Uckermark. Ta seznam je obsegal ime, priimek (dekliško ime), rojstne podatke, aktualne naslove, jetniške številke, če so se jih še spominjale, v zadnjih letih pa tudi datume smrti.

Teh srečanj se nikoli niso udeležile vse ženske. Potrebe po skupnem obujanju spominov na čas v taborišču niso čutile vse nekdanje zapornice.

Naslednje in hkrati tudi zadnje srečanje skupine 'Uckermark' je bilo leta 1983 v Ravnah na Koroškem.

Namesto da bi se še dalje srečevale kot skupina, so se odločile, da se bodo udeleževale rednih večdnevnihih srečanj vseh preživelih taborišča Ravensbrück, ki se dogajajo od leta 1991 dalje vsako leto. Sklepu je botrovalo tudi dejstvo, da je vedno manj nekdanjih ujetnikov še živih. A še zmeraj se na teh prireditvah zbere v povprečju okoli 180 žensk.

Prevedel Marko Potrč

Silvija Kavčič

YOUNG SLOVENE WOMEN IN 'THE UCKERMARK YOUTH PROTECTIVE CUSTODY CAMP'
AND, AFTER 1945, IN SLOVENIA

S u m m a r y

Any researcher dealing with the memories of people who have experienced imprisonment in a concentration camp realizes that he or she will never be able to entirely comprehend the notion of 'concentration camp imprisonment'. There is a limit to what words can express in this respect. I was fully aware of this during my research into the consequences suffered by Slovene women as a result of their imprisonment in the Uckermark and Ravensbrück concentration camps under the Nazi regime.

Most of the adult female political prisoners from Slovenia were sent to the Ravensbrück concentration camp, while those under age were deported to the Uckermark Youth Protective Custody Camp. Both categories of women were of a similar political background as they had been involved in

⁴³ Te informacije sem razbrala iz zapuščine Erne Muser - zapuščino hranijo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani - kakor tudi iz razgovorov s trenutno predsednico slovenskega ravensbrüškega komiteja, Darinko Brezic.

national liberation struggle in their country either actively, as partisans and collaborators, or passively, as sympathizers. Some of them, though, were deported in lieu of their wanted active family members, under the charge of 'criminal family co-responsibility.'

The 'camp boarders' in Uckermark were predominantly, although not always, a few years younger than the women in Ravensbrück among whom, however, also teenagers and even children were found. The administration of both camps exploited the prisoners as free labor. The food rations were by no means sufficient to sustain the women in the hard labor they were forced to do. Because of this, both groups of women developed symptoms of nutritional deficiency. No woman in either Uckermark or Ravensbrück menstruated. Only many years after the liberation did their bodies sufficiently recover to regain monthly periods. In both camps the women suffered similar humiliations. Beating, arbitrary punishment and the shaving of hair were among the abuses used to deprive them of their dignity.

After the war, the physical and psychological consequences of the imprisonment in the concentration camp were obvious in both groups. Many complained of rheumatism, severe sleeping disorder, spinal injuries and circulatory problems. During my interviews, the hands of the former prisoners often trembled so much that they were unable to hold their notes. Also other women reportedly became nervous when speaking about the Ravensbrück and Uckermark camps. The common designation of Uckermark as the 'Youth Protective Custody Camp' is therefore intolerably misleading, and due respect for the painful memories of the surviving prisoners will only be shown when this is replaced with the title 'Girls' Concentration Camp.'